

УДК: 159.922.8:378

© Табачник І.Г., 2015 р.

orcid.org/0000-0002-9130-6173

І.Г. Табачник

Національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВІДНИХ СТАВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ З АЛКОГОЛЬНОЮ І ТЮТЮНОВОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

У статті представлено результати емпіричного дослідження, спрямованого на визначення особливостей провідних ставлень студентів з алкогольною та тютюною залежністю, а саме: ставлення до себе, до інших, до навчання, до здоров'я. В якості контрольної групи до дослідження залучені студенти, які не мають ознак алкогольної та тютюнової залежності. Визначено, що за більшістю показників провідних ставлень студенти з алкогольною і тютюною адикцією відрізняються від своїх ровесників з контрольної групи, але найбільш суттєві відмінності визначені за показниками ставлення до здоров'я і ставлення до себе.

Ключові слова: алкогольна адикція, тютюнова адикція, ставлення до себе, ставлення до здоров'я, ставлення до навчання, ставлення до інших, студенти.

И.Г. Табачник

ОСОБЕННОСТИ ВЕДУЩИХ ОТНОШЕНИЙ СТУДЕНТОВ С АЛКОГОЛЬНОЙ И ТАБАЧНОЙ ЗАВИСИМОСТЬЮ

В статье представлены результаты эмпирического исследования, в котором изучались особенности ведущих отношений студентов с алкогольной и табачной зависимостью, т.е. отношений к себе, к другим людям, к учению, к здоровью. В качестве контрольной группы к исследованию были привлечены студенты, которые не имели признаков алкогольной и табачной зависимости. Выявлено, что по большинству показателей ведущих отношений студенты с алкогольной и табачной аддикцией отличаются от своих ровесников из контрольной группы. Наиболее существенные отличия выявлены по показателям отношения к здоровью и отношения к себе.

Ключевые слова: алкогольная аддикция, табачная аддикция, отношение к себе, отношение к здоровью, отношение к учению, отношение к другим, студенты.

I.G. Tabachnik

FEATURES OF LEADING RELATIONS OF STUDENTS WITH ALCOHOL AND TOBACCO ADDICTION

The given paper presents the empirical research results oriented to definition of features of leading relations of students with alcohol and tobacco addiction, namely: self-attitude, attitude to other people, learning, health. In the capacity of a control group the research has engaged the students without any features of alcohol and tobacco addiction. It has been defined that according to the majority of leading relations factors the students with alcohol and tobacco addiction differ from their age-mates from the control

group, however the most significant differences have been defined according to the factors of attitude to health and self-attitude.

Keywords: alcohol addiction, tobacco addiction, self-attitude, attitude to health, attitude to learning, attitude to other people, students.

Постановка проблеми. Згубний вплив алкоголю і нікотину на здоров'я людини є на сьогодні загальновідомим фактом. Однак вживання алкоголю і тютюну – це не просто згубна звичка, воно може призвести до психічних розладів і розладів поведінки, що зазначено у рубриці F1 «Психічні розлади і розлади поведінки, пов'язані із вживанням психоактивних речовин» Міжнародної класифікації хвороб десятого перегляду. За даними Українського медичного та моніторингового центру з алкоголю та наркотиків МОЗ України учні шкіл, студенти вищих навчальних закладів I-II та III-IV рівнів акредитації в цілому усвідомлюють шкоду від зловживання алкоголем у різних сферах суспільного та особистого життя. Але разом із тим результати проведеного дослідження показують, що більше половини учнівської молоді (54%) відзначили, що відчують розслабленість, 49,6% – радість та 49,8% – відчуватимуть себе більш товариськими та дружелюбними після вживання алкоголю. Вживання алкоголю пов'язують з хорошим проведенням часу, розвагами 59,5% учнів та студентів, 43,3% вважають, що забудуть про свої проблеми [4]. Саме в студентський період життя характерна вся палітра емоцій від повного задоволення якимись подіями або етапами свого життєвого шляху, до емоційних криз, депресій (найчастіше пов'язаних з міжособистісними відносинами), стресів. Складнощі можуть проявитися у формі залежної поведінки, що характеризуються зловживанням алкоголем і ранньою алкоголізацією, тютюнопалінням та появі наркотичної залежності. Суїцидальна поведінка в юнацькому віці спостерігається рідше, ніж у більш старших вікових групах. Але в порівнянні з дитячим віком, коли свідомих самогубств практично не буває, до юності їх кількість значно зростає. Внутрішньо групове суперництво, боротьба за владу, боротьба за сфери впливу між групами, «немотивована» агресія, спрямована на сторонніх людей, також становить проблему юнацького віку, успадковану від підліткового етапу. Така агресія – часта ознака загальної озлобленості, заниженої самооцінки, низької самоповаги і результат пережитих розчарувань, невдач. Також жорстокість проявляють ті юнаки (і рідше дівчата), які з дитинства були під гіперопікою і не навчилися відповідати за свої вчинки. Агресія і жорстокість для них – своєрідний засіб самоствердження. Відповідальність за своє здоров'я є однією з найважливіших характеристик зрілого ставлення особистості до свого життєвого шляху, оскільки визначає особистість як суб'єкта життєдіяльності [2; 3].

Таким чином, незважаючи на значну профілактичну, санітарно-освітню роботу, яка проводиться у суспільстві, частина юнацтва не використовує знання щодо шкоди вживання алкоголю і тютюну на практиці через те, що дані звички допомагають їм вирішувати певні психологічні проблеми. Дана статистична інформація підтверджує необхідність вивчення психологічних особливостей учнівської молоді з алкогольною і тютюновою залежністю. Отримані в ході таких досліджень дані можуть виступи підґрунтям для створення ефективних засобів психологічної корекції та профілактики виникнення даних видів uzалежнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений аналіз наукових праць свідчить про зростання інтересу українських вчених-психологів до проблем алкогольної та тютюнової адикції серед учнівської молоді. Так у дослідженнях Л.І. Ілляк і В.О. Крамченкової зазначається, що тютюнопаління у старшокласників має психологічний характер, тобто через паління тютюну задовольняються психологічні потреби, серед яких провідне місце займають потреби у формуванні іміджу, у полегшенні комунікації, у психологічній підтримці, у стимуляції активності [5; 6]. У роботах науковців вивчаються особливості стратегій копінгу у старшокласників із адиктивною тютюновою поведінкою [6] і схильністю до алкогольного uzалежнення [8], особливості соціального інтелекту у студентів, схильних до алкогольного uzалежнення [10]. Але на нашу думку, недостатньо уваги приділяється такій важливій складовій особистості молоді, що характеризується алкогольним або тютюновим uzалежненням, як система її ставлень.

Метою даної статті є визначення особливостей провідних ставлень студентів з алкогольною та тютюновою залежністю.

Виклад основного матеріалу статті. У ході емпіричного дослідження вивчалися особливості ставлення до навчання, до себе, до інших і до здоров'я у студентів з алкогольною і тютюновою залежністю. Ставлення до навчання досліджувалося із використанням «Методики вивчення мотивації навчання у вузі» Т.І. Ільїної і «Тесту-опитувальника задоволеності навчальною діяльністю» Л.В. Міщенко. Особливості ставлення до себе визначалися із використанням «Методики дослідження ставлення до себе» С.Р. Пантілеєва,

Для дослідження ставлення до інших було використано «Шкалу базових переконань» Р. Янов-Бульман, «Тест профілю ставлень» (Р. Борнштейн в адаптації О.П. Макушиної), експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г.У. Солдатова, О.А. Кравцова, О.Е. Хухлаєв, Л.А. Шайгерова). Дослідження ставлення до здоров'я проводилося із використанням тесту «Індекс ставлення до здоров'я» (С. Дерябо, В. Ясвін) і «Опитувальник

життєвого стилю і рівня здоров'я» Р. Страуба в адаптації Г.В. Залевського.

У дослідженні брали участь 210 студентів ряду вузів міста Харкова, серед яких 75 студентів з тютюновою залежністю, 60 студентів з алкогольною залежністю. В якості контрольної групи до дослідження було залучено 75 студентів, у яких на попередньому етапі дослідження не було визначено ознак тютюнової та алкогольної залежності.

Порівняння показників мотивів навчання у вузі по трьох групах досліджуваних дозволило визначити, що за всіма видами мотивів студенти з тютюновою залежністю суттєво не відрізняються від студентів контрольної групи. Разом із тим визначено значно нижчі показники мотивів придбання знань, оволодіння професією, отримання диплому по групі алкоголезалежних студентів у порівнянні з групою тютюнозалежних і контрольною групою.

Ставлення до навчальної діяльності включає в себе не тільки мотиваційний, але й емоційний компонент. Якщо мотивація стимулює певні види поведінки, головним чином ті, які дозволяють досягати певних цілей, то емоції слугують розвитку суб'єктивних переживань, пов'язаних з процесом і результатом досягнення цілей. Емоційний компонент ставлення до навчальної діяльності полягає в задоволеності діяльністю. Якщо задоволення – емоційний стан, що виникає внаслідок реалізації мотиву, внаслідок досягнення цілей, то задоволеність, на думку більшості психологів, – це ставлення до виконуваної діяльності, способу життя [1].

Термін «Задоволеність навчальною діяльністю» розуміється як емоційно-оцінне ставлення студентів до навчальної діяльності і до умов її протікання та включає в себе ставлення до різних аспектів навчальної діяльності студентів [7; 9]. Задоволеність навчальною діяльністю в студентський період виступає одним з факторів, що впливають на прийняття рішень про продовження навчальної діяльності. Студенти на підставі позитивного ставлення до навчальної діяльності мають довготривалу мотиваційну установку на її виконання. Задоволеність підсилює їх мотиви, слугує основою, змістовною стороною мотиву і пояснює чому саме людина займається даною діяльністю.

Вивчення особливостей емоційного компоненту ставлення до навчальної діяльності дозволило визначити, що студенти з тютюновою залежністю відрізняються від студентів контрольної групи більш низьким показником задоволеності взаєминами з однокурсниками ($t=2,701$, $p<0,01$).

Студенти з алкогольною залежністю відрізняються від студентів як контрольної групи, так і групи студентів з тютюновою залежністю більш низькими показниками задоволеності навчальним процесом ($t=2,289$, $p<0,05$; $t=3,404$, $p<0,01$ відповідно), задоволеності виховним процесом

($t=4,389$, $p<0,001$; $t=3,763$, $p<0,01$ відповідно), задоволеності обраною професією ($t=2,623$, $p<0,01$; $t=3,359$, $p<0,01$ відповідно), задоволеності взаєминами з однокурсниками ($t=5,593$, $p<0,001$; $t=3,982$, $p<0,001$ відповідно), задоволеності взаємодією з викладачами ($t=5,212$, $p<0,001$; $t=4,593$, $p<0,001$ відповідно), задоволеність побутом і здоров'ям ($t=4,84$, $p<0,001$; $t=4,283$, $p<0,001$ відповідно). Таким чином, студенти з алкогольною залежністю відрізняються менш вираженою мотивацією навчання всіх видів та меншою задоволеністю всіма аспектами навчальної діяльності і способу життя, пов'язаного із навчанням у виші, порівняно із студентами з тютюновою залежністю та студентами контрольної групи. Тютюнозалежні студенти відрізняються від студентів, які не мають тютюнової та алкогольної залежності, тільки меншою задоволеністю взаєминами з однокурсниками.

Визначено найнижчі показники практичного і вчинкового компонентів ставлення до здоров'я по групі алкозалежних студентів. Найвищі показники за практичним компонентом, який відображає спрямованість студентів на практичну реалізацію турботи про власне здоров'я, отримані по контрольній групі, а за вчинковим компонентом, що відображає ступінь прояву ставлення до здоров'я у сфері вчинків, спрямованих на зміни свого оточення у відповідності до його ставлення, по групі тютюнозалежних студентів. За емоційним і пізнавальним компонентами ставлення до здоров'я не визначено суттєвих відмінностей між студентами трьох досліджуваних груп.

За даними, отриманими за допомогою опитувальника Р. Страуба, було визначено, що найвищі показники за такими видами здоров'я, як психологічне, духовне, соціальне та екологічне, відрізняють студентів контрольної групи, а найнижчі – студентів з алкогольною залежністю. При цьому результати студентів з тютюновою залежністю є суттєво вищими за результати студентів контрольної групи, але вищими за результати студентів з алкогольною залежністю. Відмінностей не визначено лише за показниками фізичного здоров'я. За показниками життєвого стилю, що відповідає здоровому способу життя, визначена така сама закономірність: найвищі показники в контрольній групі, найнижчі в групі алкозалежних, проміжні в групі студентів з тютюновою залежністю.

По групі студентів з алкогольною залежністю визначено найвищі показники за такими складовими ставлення до себе, як закритість і самовпевненість у порівнянні із контрольною групою ($t=6,62$; $p<0,001$; $t=2,814$; $p<0,01$ відповідно) і групою студентів із тютюновою залежністю ($t=2,142$; $p<0,05$; $t=2,32$; $p<0,05$ відповідно). У студентів контрольної групи суттєво вищими порівняно із студентами з алкогольною і тютюновою залежністю виявилися показники самокерівництва ($t=5,127$; $p<0,001$; $t=2,586$; $p<0,05$

відповідно) і відображеного ставлення до себе ($t=6,484$; $p < 0,001$; $t=2,554$; $p < 0,05$ відповідно), але нижчим виявився показник самоцінності ($t=5,542$; $p < 0,001$; $t=3,552$; $p < 0,001$ відповідно) і внутрішньої конфліктності ($t=2,42$; $p < 0,05$; $t=2,417$; $p < 0,05$ відповідно). Аналіз структури ставлення до себе студентів з алкогольною і тютюною залежністю дозволяє припустити, що високі показники самоцінності по обом групам і самовпевненості по групі алкозалежних студентів вказують на компенсаторну функцію цих складових ставлення до себе, що побічно підтверджується більш високою внутрішньою конфліктністю ставлення до себе по обом групам студентів із залежностями.

Визначені відмінності у показниках міжособистісної залежності по групах студентів з узалежненою поведінкою і контрольної групи, а саме: за деструктивною надзалежністю і дисфункційним відділенням найвищі показники отримано по групі студентів з алкогольною залежністю у порівнянні з іншими двома групами, а за здоровою залежністю найнижчі показники порівняно з іншими групами отримано по контрольній групі. Слід зазначити, що деструктивна надзалежність проявляється сильною потребою в емоційній близькості, любові й прийнятті з боку значимих інших, ригідному прагненні до одержання допомоги й підтримки на тлі постійного відчуття себе як безпомічного й слабого незалежно від конкретної ситуації. Дисфункційне відділення, навпаки, відображає нездатність людини розбудовувати соціальні зв'язки, встановлювати тісні стосунки прихильності, категоричне переконання в перевазі незалежності й самодостатності в порівнянні із близькістю й прихильністю.

Контрольну групу відрізняє також найвищий показник ставлення до прихильності світу у порівнянні з групою студентів з тютюною ($t=2,17$; $p < 0,05$) та алкогольною ($t=2,53$; $p < 0,05$) залежністю. Тобто студенти з узалежненою поведінкою значно меншою мірою, ніж студенти контрольної групи, переконані у доброзичливості оточуючого світу і доброти людей.

Студенти з алкогольною залежністю виявилися значно менш толерантними до представників інших етнічних груп, ніж студенти контрольної групи ($t=3,29$; $p < 0,01$); значно менш толерантними по відношенню до різних соціальних груп (меншин, злочинців, психічно хворих тощо), ніж студенти контрольної групи ($t=6,14$; $p < 0,001$) і студенти з тютюною залежністю ($t=3,87$; $p < 0,001$). Також визначені суттєві відмінності у показниках толерантності як риси особистості між представниками всіх трьох досліджуваних груп, а саме: найбільш вираженими особистісними рисами, установками і переконаннями, які визначають толерантність людини до інших людей, володіють представники контрольної групи, а найменш вираженими студенти з алкогольною залежністю; студенти з тютюною

залежністю займають проміжне положення за вираженістю толерантності як риси особистості між представниками інших двох груп.

Висновки і перспективи подальших розвідок. За результатами проведеного дослідження визначено суттєві відмінності за показниками всіх базових ставлень особистості між групами студентів з алкогольною і тютюновою залежністю, а також студентів, у яких залежностей такого виду не визначено (контрольна група). Але найбільш суттєві відмінності визначені за показниками ставлення до здоров'я і ставлення до себе.

Подальші перспективи дослідження ми вбачаємо у вивченні структурних особливостей системи ставлень особистості студентів із алкогольною і тютюновою залежністю.

Література

1. Башмакова О.В. Емоційні та психосоціальні чинники ставлення до здоров'я: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / О.В. Башмакова. — К., 2007. — 21 с.

2. Волошко Н.І. Детермінанти ставлення до здоров'я і здорового способу життя / Н.І. Волошко // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. — Вип. 11. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. — С. 115-124.

3. Давигора Ю.І. Психологічний аналіз феномену здоров'я та ставлення до нього / Ю.І. Давигора // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. — Т. 11., Ч. 1. — К., 2009. — С. 101-110.

4. Зріз алкогольної ситуації в Україні 2013 (дані 2012 року) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://aiwa.dn.ua/hypn/Files/alcohol-situation-2013.pdf>.

5. Ілюк Л.І. Тютюнова адикція як соціально-психологічна проблема сучасної молоді // Сучасне українське студентство: проблеми та ціннісні орієнтації / Тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. — Хмельницький: ХІСТ Університету «Україна», 2011. — С. 49-50.

6. Крамченкова В.О. Копінг-стратегії старшокласників із тютюновою адитивною поведінкою / В.О. Крамченкова // Педагогіка та психологія. — 2012. — Вип. 41. — С. 137-144.

7. Кузнецов М.А. Особливості ставлення до навчання при різних типах емоційності / М.А. Кузнецов // Психологія. Збірник наукових праць КНПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 17. — К., 2002. — С. 140-144.

8. Лозовой В.В. Медико-психологические и психосоциальные характеристики табакокурения и употребления алкоголя у школьников: дис. ... канд. мед. наук: 19.00.04 / Лозовой, Владимир Викторович. – СПб, 2009. – 219 с.

9. Мищенко Л.В. К проблеме диагностики отношения студентов к учебной деятельности / Л.В. Мищенко // Вестник практической психологи образования. — 2007. — № 3. — С. 122-128.

10. Сасько О.О. Психолого-педагогічні умови розвитку соціального інтелекту у студентів, схильних до адиктивної поведінки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.О. Сасько. – Х., 2010. — 21 с.

11. Хомуленко Т.Б. Психосоматика: культурно-історичний підхід. Навчально-методичний посібник / Т.Б. Хомуленко, І.О. Філенко, К.І. Фоменко, О.С. Шукалова, М.В. Коваленко. — Х.: Издатель “Диса плюс”, 2015. — 264 с.